

Проблеми територіального розвитку

УДК 332.142.4:338.48

Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий

Алгоритм визначення стратегічних цілей розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи

Запропоновано багаторівневу модель формування стратегії еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи. На першому рівні обґрунтовується місце рекреаційно-туристичної сфери в економіці регіону. Узагальнено визначення терміна «стратегія», надано авторське тлумачення. Побудовано «дерево цілей» стратегії еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи. Проведено ранжування стратегічних цілей для різних типів адміністративних районів Чернігівської області.

Ключові слова: стратегія еколого-економічного розвитку, регіональна рекреаційно-туристична система, ранжування, стратегічні цілі.

Економічна система вважається ефективною, коли вона спрямована на забезпечення базових цілей суспільства, які полягають у досягненні високого рівня якості життя населення, стійкої динаміки розвитку та збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу. Але не будь-яка ринкова економіка відповідає таким критеріям. Обов'язковою умовою є наявність певних механізмів регулювання суспільних процесів та визначення пріоритетних напрямів розвитку.

Як свідчать досвід і практика трансформаційних перетворень у пострадянських країнах, існування тільки ринкових відносин у суспільстві недостатньо для реформування економіки. Ефективна ринкова економіка формується в результаті реалізації активних і стратегічно продуманих дій держави, спрямованих на заповнення того, що ринкове регулювання не може зробити автоматично. Це потребує проведення наукових робіт, пов'язаних із формуванням стратегії розвитку території чи галузей національної економіки.

Проблема розвитку рекреаційно-туристичного природокористування та механізм реалізації регіональної політики розглядається у працях вітчизняних вчених. Так, В.І. Павлов, Л.М. Черчик, В.А. Голян запропонували наукову розробку, яка розкриває теоретичні і методологічні засади формування та реалізації стратегії розвитку підприємництва в рекреаційно-туристичній сфері [1].

Л.М. Черчик вважає, що подальший розвиток рекреаційно-туристичного природокористування потребує формування ринку природно-рекреаційних ресурсів. Автор бачить вирішення цього завдання на основі маркетингового підходу [2].

Методика формування стратегії соціально-економічного розвитку курорто-рекреаційних територій і туристичних центрів подана в праці О.І. Гулич, Л.С. Гринів, Н.М. Герасимчук [3]. Зокрема, надані наукові рекомендації щодо визначення стратегічних цілей розвитку та формування пріоритетності завдань.

З.В. Герасимчук з'ясувала особливості вибору регіональної стратегії розвитку та розглянула організаційно-економічний механізм регулювання сталого розвитку території [4]. Особливо акцентується увага на застосуванні цільових комплексних програм як інструментарію реалізації регіональної політики сталого розвитку.

© Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий, 2010.

Запропонована автором структуризація цілей може бути використана і для формування стратегії еколого-економічного розвитку території.

Можливі варіанти регіональних стратегій розвитку природокористування розкрив у своїх працях М.С. Нудельман [5]. Вчений обґрунтував основні види стратегій залежно від природно-ресурсного потенціалу території. Особливу увагу приділено застосуванню нормативного підходу.

Дослідженню теоретико-методологічних основ регіональної політики розвитку рекреаційно-туристичного природокористування присвячено монографію «Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації» [6]. На думку авторів, передумовою розробки та реалізації регіональної політики природокористування є формування її стратегії розвитку.

Л.В. Страшинська проаналізувала тлумачення терміна «стратегія» представниками різних економічних напрямів [7]. На її думку, в сучасній економічній літературі недостатньо опрацьовані питання щодо сутності цього терміна.

Мета статті полягає в обґрунтуванні багаторівневої схеми формування стратегії рекреаційно-туристичного природокористування, розробки переліку цілей для регулювання процесів природокористування, збільшення потоків відпочивальників та проведенні ранжування стратегічних цілей для різних типів адміністративних районів Чернігівської області.

Відсутність науково обґрунтованих орієнтирів розвитку чи алгоритму визначення альтернативних варіантів має негативні наслідки для господарської діяльності. Тому обґрунтування довгострокових цілей в економіці, соціальній, природно-ресурсній сферах та визначення напрямів їх реалізації є головним завданням стратегії розвитку. Наявність стратегії еколого-економічного розвитку території – необхідна умова комплексного розвитку економіки регіону.

При вивченні процесів природокористування широко використовується системно-структурний підхід. Саме тому за об'єкт дослідження доцільно прийняти регіональну рекреаційно-туристичну систему. Її структурними елементами є: сукупність територій з різноманітними цінними оздоровчими властивостями, рекреаційно-туристичні центри, місцеве населення, приїжджі відпочивальники.

У ринкових умовах стратегія еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи є інструментом переходу до довгострокової політики облаштування територіальної організації рекреаційно-туристичної сфери регіону, розвитку її інфраструктури, що може забезпечувати задоволення оздоровчих потреб населення, інтересів бізнесу та державної влади.

Загалом стратегія – це «обґрунтування стратегічної мети і похідних від неї цілей та комплекс заходів, спрямованих на їх реалізацію за мінливості внутрішніх і зовнішніх умов» [8, с. 372]. Представлене визначення стверджує, що стратегічна мета є обов'язковим елементом будь-якої стратегії розвитку.

За іншим джерелом, стратегія – це «мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату [9, с. 298]. Тобто стратегія повинна бути скерована на регулювання соціально-економічних процесів. При цьому необхідно обґрунтувати направленість регулюючого впливу.

На думку В.І. Павлова, Л.М. Черчик, В.А. Голяна під стратегією регіонального розвитку слід розуміти «довготермінові, найбільш принципові установи і наміри діяльності держави та її регіональних органів управління, спрямовані на розв'язання головних проблем та завдань територіального розвитку, тобто розвитку макрорегіонів і територій, які входять до її складу і є меншими за

ієрархічним поділом» [1, с. 23]. Наведене трактування стратегії передбачає об'єднання територій за критерієм єдності розв'язання проблем і завдань територіального розвитку.

Інші дослідники вважають, що стратегія – «це сукупність цілей в їх взаємному ієрархічному і хронологічному підпорядкуванні та засобів, за допомогою яких цілі можна досягти при здійсненні тих чи інших дій» [3, с. 7]. Як вважають автори «Методики формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів», до основних ознак і характеристик стратегії належать управлінський процес, спрямований на підтримку відповідності поставлених цілей наявним можливостям їх досягнення.

Л.В. Страшинська виділяє існування «старого» та «нового» підходів до визначення терміна «стратегія» [7]. Старий підхід, на думку автора, базується на концепції стратегічного планування. Його характерною рисою є визначення стратегії як плану, а процес її формування складається із процедур довгострокового планування. «Новий» підхід тлумачить стратегію як певний метод розподілу ресурсів між поточними і майбутніми видами діяльності, що спрямовані на досягнення поставленої мети. Стратегія є не стільки результатом планування, скільки наслідком усвідомлення стратегічних рішень у процесі поточної діяльності.

Певна неоднозначність та невизначеність щодо тлумачення терміна «стратегія» пов'язана із дією таких факторів:

- процес переходу від стратегічного планування до стратегічного цілевизначення відбувається не системно;
- стратегію організації чи розвитку території розглядають з точки зору конкуренції, а не як еволюцію в господарській діяльності, яка формується під впливом зовнішнього середовища;
- неузгодженості між собою процесів формування та реалізації стратегії.

Теоретичне осмислення суті стратегії дає змогу зробити висновок, що процес формування та реалізації стратегії регіонального розвитку потребує визначення головної мети, потім розробки цілей щодо забезпечення її реалізації та визначення альтернативних варіантів з урахуванням особливостей території. Доцільно для кожної адміністративної території визначати напрями діяльності у сфері державного регулювання господарських процесів у рекреаційно-туристичній сфері, формувати варіанти досягнення головної мети та оцінювати їх пріоритетність.

На нашу думку, під стратегією еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи слід розуміти обґрунтування стратегічної мети розвитку природокористування та похідних від неї цілей, направлених на створення програмних дій, визначення їх пріоритетності та окреслення часових рамок реалізації в залежності від впливу внутрішніх і зовнішніх умов.

Відмінність стратегії та тактики полягає у тому, що під тактикою слід розуміти короткострокові й адаптивні дії для досягнення довгострокових стратегічних цілей [3, с. 12]. Тактика еколого-економічного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності являє собою сукупність короткострокових і адаптивних засобів впливу на хід процесів природокористування для поетапної реалізації стратегії. Вона є гнучкою формою реалізації стратегії і здійснюється в межах обґрунтованих стратегічних цілей.

Формування регіональної стратегії передбачає створення на її основі регіональних програм господарської діяльності. В залежності від рівня інтенсифікації програмних цілей часовий відрізок реалізації наукових рекомендацій продовжується чи скорочується. Це впливає на обсяги затрат, передбачених регіональною програмою розвитку та результати реалізації заходів. Конкретний термін дії

запропонованих рекомендацій залежить від періоду перспективного проведення прогностичних робіт.

Фахова література містить рекомендації щодо визначення стратегічних цілей розвитку, формування переліку пріоритетних завдань (заходів) на довгостроковий та середньостроковий періоди [3, с. 34-36]. На думку авторів, стратегічні цілі визначають головні орієнтири розвитку, а короткострокові пов'язують поточні дії з довгостроковими результатами та визначають швидкість їх одержання. У стратегії розвитку короткострокові цілі набувають форму завдань (заходів), що дає можливість встановити зв'язок між потребами населення та потенціалом природного середовища. Короткострокові цілі переважно орієнтовані на раціональне використання природно-рекреаційних ресурсів регіону.

Суттєва відмінність між окремими адміністративними територіями зумовлена різними рівнями забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами, потребами приїжджих відпочивальників. Це породжує необхідність формування різних стратегій рекреаційно-туристичного природокористування в межах одного регіону. Проте існування різних стратегій еколого-економічного розвитку в певному регіоні повинно базуватися на загальній соціально-економічній стратегії розвитку території, в якій визначається місце рекреаційно-туристичного природокористування. Наявність різноманіття природно-рекреаційних ресурсів, різний рівень урбанізації території, нерівномірність розміщення та освоєння природно-рекреаційного потенціалу, використання стратегічних та тактичних цілей обумовлюють використання багаторівневої схеми формування стратегій природокористування.

Науковці Л.М. Черчик та М.С. Нудельман стверджують, що можливе існування трьох загальних стратегій розвитку рекреаційно-туристичної сфери у регіоні [2, с. 39-41; 5, с. 291-293]. Це стратегії спеціалізації господарства регіону на обслуговуванні відпочиваючих, пріоритетності розвитку рекреаційно-туристичної сфери та орієнтації на задоволення тільки внутрішнього попиту на оздоровчі послуги.

Реалізація першої стратегії розвитку передбачається у регіонах з унікальними рекреаційно-туристичними ресурсами та умовами. При цьому формується внутрішній та зовнішній попит на послуги підприємств сфери відпочинку. Попит на послуги рекреаційно-туристичної сфери визначається господарською спеціалізацією регіону, а розвиток інших суміжних, допоміжних і обслуговуючих ланок регіонального господарства підпорядкований потребам профілюючої галузі економіки.

У разі, коли окремі території регіону мають значний за обсягами природно-рекреаційний потенціал, якого достатньо для задоволення оздоровчих потреб місцевого населення, а також для обслуговування потоків зовнішніх відпочивальників, слушно використати стратегію пріоритетності розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Вважається доцільним використовувати таку стратегію розвитку для регіонів, що мають одну із двох характерних рис. Перша: поряд з природно-рекреаційними ресурсами є інші природні ресурси, економічна цінність яких співвідносна з цінністю оздоровчих можливостей території. За таких умов виникає необхідність у формуванні методики оцінки окремих територій з точки зору найоптимальнішого використання у національному господарстві. Для ефективного вирішення такої наукової проблеми рекомендовано проводити функціональне зонування території. А саме, виділення зон переважно для міського будівництва і розміщення промисловості; розвитку сільського господарства; рекреаційно-туристичного використання; розвитку сільського господарства; територій з особливим режимом збереження природного середовища [5, с. 41]. Друга характерна риса пов'язана з вигідним

транспортно-географічним положенням території [2, с. 293]. Вигідне транспортно-географічне положення означає територіальну близькість до центрів формування рекреаційно-туристичних потреб чи до транспортних магістралей, які є потенційними коридорами потоків зовнішніх відпочивальників. При цьому регіон має незначний природно-рекреаційний потенціал, у структурі якого вагома частка природно-рекреаційних ресурсів.

Стратегічну орієнтацію на задоволення внутрішнього попиту щодо оздоровчих послуг слід використовувати в тому випадку, коли у регіоні немає унікальних та особливо цінних природно-рекреаційних ресурсів або їх частка незначна. Диверсифікований розвиток рекреаційно-туристичної сфери відбувається під впливом підвищеного внутрішнього попиту на оздоровчі послуги. Характерною рисою економіки такого регіону є пріоритетний комплексний розвиток інших взаємопов'язаних галузей національного господарства, що побічно впливають на функціонування рекреаційно-туристичної сфери.

Загальна стратегія регіонального розвитку рекреаційно-туристичної сфери має бути орієнтована на наявність цінних оздоровчих властивостей території. Проте нині розвиток ринку оздоровчих послуг за умов нестабільності економіки характеризується переважанням пропозиції над попитом. Отже, при формуванні загальної стратегії регіонального розвитку рекреаційно-туристичної сфери, необхідно враховувати потреби на ті оздоровчі послуги, що можуть бути запропоновані в регіоні.

На другому рівні формування розвитку регіональної рекреаційно-туристичної сфери враховуються основні чинники, що визначають особливості її функціонування. Різноманіття стратегій розвитку на цьому рівні обумовлено внутрішньорегіональною локалізацією оздоровчої діяльності. Використання системного підходу до формування стратегії розвитку на цьому етапі означає виділення пріоритетів природокористування. Очевидно, формування регіональної стратегії розвитку рекреаційно-туристичного природокористування повинно відбуватися окремо для кожного адміністративного району на основі попередньо розробленої типології адміністративних районів.

Диференціація стратегії розвитку для кожного адміністративного району потребує проведення ранжування обґрунтованих цілей розвитку. Такий підхід передбачає формування «дерева цілей». Це надасть можливість виявити супідрядність цілей за рівнями ієрархії при досягненні поставленої мети. «Дерево цілей» стратегії еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи містить дві цілі: розвиток процесів залучення природного середовища та збільшення кількості приїжджих відпочивальників (рис. 1). Для реалізації першої цілі доцільно використати чотири підцілі: виявлення територій з цінними оздоровчими властивостями, збільшення площі об'єктів природно-заповідного фонду, створення форм природно-заповідного фонду, найбільш пристосованих для використання в рекреаційно-туристичній сфері, формування природно-рекреаційних комплексів. Досягнення другої стратегічної цілі стане реальністю за умови збільшення кількості приїжджих відпочивальників та інтенсифікації розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг.

Побудова пріоритетності цілей для кожного виду стратегії еколого-економічного розвитку має враховувати такі принципи:

- з підвищенням рівня ресурсного забезпечення території надається пріоритетність створенню форм комплексного використання природно-рекреаційного потенціалу;

Рис. 1. «Дерево цілей» стратегії еколого-економічного розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи

- для підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу збільшуються зовнішні потоки відпочивальників.

Що вищий рівень ресурсного забезпечення території, то більше можливостей для комплексного використання природно-рекреаційного потенціалу. Тому для адміністративних районів з високим рівнем ресурсного забезпечення актуальнішими є цілі, направлені на формування природно-рекреаційних комплексів та створення форм природно-заповідного фонду, які найбільш пристосовані для рекреаційно-туристичних потреб. Для адміністративних районів з низьким рівнем ресурсної забезпеченості важливішими є цілі, направлені на вивчення оздоровчих властивостей території та формування природно-заповідного фонду. Середній рівень ресурсної забезпеченості потребує додаткового формування об'єктів природно-заповідного фонду та створення на їх основі таких форм, які найбільш пристосовані для оздоровчого використання.

Стратегічні цілі за умови збільшення потоків зовнішніх відпочивальників набувають особливого значення у місцях з низьким та середнім рівнями потреб місцевого населення, де організовується відпочинок. Зокрема, при низькому рівні забезпечення доцільно використовувати два фактори впливу: збільшення місць у засобах розміщення та інтенсифікацію розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг.

Таблиця 1

Ранжування підцілей для диференційованих стратегій еколого-економічного розвитку адміністративних районів Чернігівської області

Рівень щільності потреби в місцях для організації відпочинку	Рівень щільності місць для організації відпочинку					
	Високий		Середній		Низький	
	Ранг підцілі	Номер підцілі	Ранг підцілі	Номер підцілі	Ранг підцілі	Номер підцілі
Високий	1	1.4.	1	1.3.	1	1.1.
	2	1.3.	2	1.2.	2	1.2.
	3	1.2.	3	1.1.	3	1.3.
	4	1.1.	4	1.4.	4	1.4.
	5	2.1.	5	2.1.	5	2.1.
	6	2.2.	6	2.2.	6	2.2.
Середній	1	1.4.	1	1.3.	1	1.3.
	2	2.1.	2	1.2.	2	1.2.
	3	1.3.	3	2.1.	3	2.1.
	4	1.2.	4	1.1.	4	1.1.
	5	1.1.	5	1.4.	5	1.4.
	6	2.2.	6	2.2.	6	2.2.
Низький	1	1.4.	1	1.3.	1	1.1.
	2	2.1.	2	1.2.	2	1.2.
	3	2.2.	3	2.1.	3	1.3.
	4	1.3.	4	2.2.	4	1.4.
	5	1.2.	5	1.1.	5	2.1.
	6	1.1.	6	1.4.	6	2.2.

У таблиці 1 проведено ранжування стратегічних підцілей для різних типів адміністративних районів Чернігівської області. Основні типологічні ознаки становлять забезпеченість території природно-рекреаційним потенціалом та потреби в ньому місцевого населення.

На третьому рівні формування регіональної моделі рекреаційно-туристичного природокористування Л.М. Черчик рекомендує розробляти стратегії розвитку для конкретних рекреаційно-туристичних територій [2, с. 295]. Такі стратегії мають містити сукупність вихідних положень, логіку подальшої діяльності, пріоритети господарювання, очікувані результати.

Вважаємо, що третій рівень формування регіональної стратегії розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи має містити рекомендації щодо формування тактичних цілей, направлених на визначення послідовності освоєння природно-рекреаційного потенціалу.

При формуванні регіональної стратегії розвитку рекреаційно-туристичного природокористування доцільно використати трирівневу модель. Її використання обумовлене відмінностями природно-рекреаційного потенціалу адміністративних районів, рівнями рекреаційно-туристичних потреб населення, розвитком сфери послуг, інфраструктури та необхідністю узгодження стратегічних та тактичних цілей.

Список використаних джерел

1. Павлов В. І. Підприємництво в локальному рекреаційному комплексі: стратегія розвитку (за матеріалами Шацького району Волинської області) : [монографія] / [В. І. Павлов, Л. М. Черчик, В. А. Голян]. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 156 с.
2. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : [монографія] / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
3. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів [Текст] / [О. І. Гулич, Л. С. Гринів, Н. М. Герасимчук] / НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 52 с.
4. Герасимчук З. В. Регіональна стратегія сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації [Текст] / З. В. Герасимчук – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 526 с.
5. Нудельман М. С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования [Текст] / М. С. Нудельман. – К. : Наук. Думка, 1987. – 132 с.
6. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації [Текст] / [З. В. Герасимчук, Н. В. Коленда, Л. М. Черчик] / Луцький держ. техніч. ун-т. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 172 с.
7. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні [Текст] / Л. В. Страшинська / під ред. Б. М. Данилишина. – К. : Профі, 2008. – 523 с.
8. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Усенко, С. І. Юрій] / Степан Васильович Мочерний (ред.) – Львів : Світ, 2005. – Т. 1: А-Н. – 616 с.
9. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юркевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.

Stechenko D.N., Bezuglyi I.V. Алгоритм определения стратегических целей развития региональной рекреационно-туристической системы.

Предложена многоуровневая модель формирования стратегии эколого-экономического развития региональной рекреационно-туристической системы. На первом уровне обосновывается место рекреационно-туристической сферы в экономике региона. Обобщено определение термина «стратегия», дано авторское толкование. Построено «дерево целей» стратегии эколого-экономического развития региональной рекреационно-туристической системы. Проведено ранжирование стратегических целей для разных типов административных районов Черниговской области.

Ключевые слова: стратегия эколого-экономического развития, региональная рекреационно-туристическая система, ранжирование, стратегические цели.

Stechenko D.M., Bezuglyi I.V. The Algorithm of Determination of Strategic Targets of the Regional Recreation and Tourist System Development.

The multilevel model of forming of regional recreation and tourist system's ecological and economic development strategy is offered. The existing determinations of the term "strategy" are summarized and the author's interpretation is provided. The target tree of the strategy of ecological and economic development of regional recreational and tourist system is presented. The ranking of strategic targets for different types of administrative districts of Chernigiv region is outlined.

Key words: strategy of ecological and economic development, regional recreational and tourist system, ranking, strategic targets.

Надійшло 14.09.2009 р.